

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Марія ЧЕПІЛЬ

ПЕДАГОГІКА ПЛАСТУ (ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТ.)

У статті розкрито зміст, форми і методи виховної діяльності Пласту у Галичині упродовж 1910–1939 рр. Зроблено висновок, що Пласт був школою виховання духовно багатих, здорових і сильних, національно свідомих українців, активних громадян самостійної Української держави.

В Україні методологічною основою виховання як соціального явища визнано ідеологію державотворення. Отож, гостро постає питання про виховання громадянина нової формації, національно свідомого, творчого, готового до плідної праці в різних сферах суспільного життя. Громадські організації є важливим джерелом певної громадської та національної думки. Вони, зокрема, впливають на формування особистості дитини. Соціально активні діти і молодь можуть брати участь у громадсько-патріотичних, екологічних, спортивних та інших організаціях.

У сфері громадського життя формується почуття власної гідності, вміння користуватися громадянськими правами і свободами, розвивається почуття обов'язку та відповідальності тощо. На дитячі та юнацькі роки припадає знайомство з національною і державною символікою. Щодо цього практичною допомогою став би досвід виховної роботи українських дитячо-юнацьких і молодіжних організацій, які діяли в Україні в першій третині ХХ ст., зокрема Пласту.

Мета статті — розкрити зміст, форми і методи виховної діяльності Пласту у Галичині упродовж 1910–1939 рр.

На початку ХХ ст. на західноукраїнських землях насущною стала потреба в існуванні організації української молоді, котра плекала б у неї ідеї любові до рідної нації і прагнення служити Батьківщині. Саме з цієї потреби при львівських українських середніх школах — академічній гімназії, учительській семінарії, а також при руханково-спортивному товаристві «Сокіл» виникли перші пластові гуртки. Організаторами пластового руху в 1911 р. стали професор О. Тисовський і студенти П. Франко та І. Чмола. Як згадує син І. Чмоли Ігор, вони чітко розуміли, що «тільки в своїй державі український народ буде мати змогу жити вільним життям; для здобуття держави треба нам свого війська, а кандидата на українського вояка може виховати тільки українська організація молоді» [3, 250]. У 1910–1912 рр., О. Тисовський переніс на український ґрунт ідею англійського скаутизму з його випробуваними методами виховання молоді на характерних, чесних, корисних і вірних своєму народові громадян, і разом зі своїми однодумцями заклав основи нової виховної молодіжної організації Пласт. «Пластова ідея, — вказував О. Тисовський, — має вести нас вперед, допомогти стати правдивими і чесними синами свого народу» [11, 4].

В основу діяльності Пласту покладена ідея скаутизму, яка в цей час почала поширюватися в Англії, Франції, США та інших країнах. Зразок англійського скаутизму, — зазначав О. Тисовський, «створив рамки, які ми наповнили українським змістом, доповнили і пристосували докладно і самостійно до потреб і своєрідних прикмет нашої молоді, користуючись при цьому великим досвідом нашої вчительки: історії українського народу» [11, 127]. Український Пласт, в основу діяльності якого покладено службу Богу й Батьківщині-Україні, поєднав морально-етичне виховання з інтелектуальним і фізичним в одне ціле. «Маємо бути сильні і тілом, і умом», — відзначали його засновники. Цінним є те, що Пласт зумів поєднати «чистий» скаутизм із національними традиціями виховання молоді, державницькою і

народною традиціями. «Своєрідно-український ... виховний характер» Пласту пояснюється тим, що він прагнув прищепити українській молоді кращі національні звички, чесноти, цінності [6, 215].

При вступі до Пласту не існувало ні соціальної, ні релігійної, ні статевої різниці. До уваги бралися індивідуальні здібності. Для того, щоб стати пластуном-учасником, потрібно було скласти іспит, а також отримати письмову згоду батьків, рекомендації двох пластунів. Тоді пластун-учасник приймав присягу і давав письмове «Слово честі», в якому зобов'язувався дотримуватись Пластового закону.

У Пласті була добре налагоджена система самоосвіти і фахової підготовки. Учня, котрий мав незадовільні оцінки більше ніж з трьох предметів, до Пласту не приймали, а пластун, який мав незадовільну оцінку, не міг безкарно залишитись у пластовому гуртку, бо це «підривало економічні та моральні сили в нашій боротьбі. Після того як пластун складав іспит певної складності, йому підвищували звання: вовчєня — прихильник — пластун-учасник — розвідник — пластун-скоб. Щоб отримати найвище пластунське звання гетьманський пластун, треба було пластунові-скобу скласти на вибір п'ять фахових іспитів (медицину, бджолярство, слюсарну справу тощо), які приймали відповідні спеціалісти. Пластунів залучали до глибокого пізнання рідного краю, читання географічних карт, вивчення тваринного і рослинного світу, туристичної роботи й ін., вважаючи, що усвідомлення власної території є підґрунтям патріотизму. Велике значення у Пласті приділяли вихованню любові до праці й безкорисливої добродійності [11, 10–65].

Оскільки у школах на той час панував «польський дух», був постійний контроль шкільної адміністрації, та Пласт діяв винятково за межами школи. «Тільки цілковите відмежування Пласту від школи може щойно виявити правдиву практичну вартість Пласту і принести наглядні, тривалі успіхи», — зазначалося у циркулярі Верховної Пластової Ради [5, 9]. Національний зміст діяльності Пласту визначався українською виховною традицією і відображав її систему цінностей (загальнолюдських, національних, громадянських, сімейних та особистих). Ставши організацією бездержавної нації, Пласт мусив орієнтуватися на виховання патріотів своєї Батьківщини, готових у будь-який момент стати на її захист зі зброєю в руках, тоді як іноземний скаутизм скеровував свою виховну традицію на плекання покоління добрих громадян своєї держави. Пласт діяв як чинник молодіжного життя, що намагався плекати національну пам'ять і традиції серед молодого покоління, і в цьому вбачав своє найголовніше завдання. Проведений у лютому 1914 р. пластовий з'їзд висловився за об'єднання окремих пластових гуртків в єдину організацію, що мало сприяти координації зусиль і проведенню планомірної та цілеспрямованої виховної роботи [10, 46–49].

Пласт — цілісна морально-етична і педагогічна система, що окреслювала спосіб життя індивіда, його шлях до постійного самовдосконалення, і ґрунтувалася на любові і обов'язках перед Богом, Батьківщиною, оточенням. Ідеологія Пласту є відображенням системи цінностей української виховної традиції. В основу діяльності організації були покладені три головні обов'язки пластуна: вірність Богові й Україні, допомога іншим та дотримання Пластового закону. Останній з них — дотримання пластового закону — вказував шлях служіння рідній спільноті і давав нагоду пластунові пізнати найдорожчі скарби людського роду — *Красу й Добро*. За прикладом Львова пластові гуртки скоро поширювалися в середніх школах інших міст Галичини.

Ідейні засади Пласту в основному закладені у 1920–30-х роках у працях провідників організації, зокрема, «Життя в Пласті» О.Тисовського та «Велика гра» Ю.Старосольського. «Загальна ціль пластового виховання: дати світові і батьківщині людину обов'язку», — писав Ю.Старосольський. Пластуни ставили перед собою завдання виховати чесних, здібних до творчої праці громадян з сильною волею і високою національною свідомістю. Пласт не має політичної чи партійної програми, він виховує людей для України, а не для політичних партій, готує патріотів батьківщини. Пласт у своїх членів розвиває такі здібності: помічати все в навколишньому середовищі; пізнавати причинно-наслідкові зв'язки між різними явищами; використовувати здобутий досвід у боротьбі за існування; творити правильні естетичні та етичні дії; плекати своє здоров'я як основу всього в людині; виробити в собі громадянські чесноти: дисциплінованість, точність, послух законам тощо.

Як відзначав Ю. Старосольський, «в цьому порядку пластових обов'язків супроти Бога, Батьківщини, інших і себе — ми схильні відчувати неначе степенування їх ваги... Але по суті, пластова система сперта на повній гармонії між цими обов'язками: вона все бачить цілість, що зложена з частин — окремих обов'язків. Без одної хоч частини немає цілості... А в пластовому виховному шляху — навіть такий порядок; через одиницю до ближніх, до батьківщини, до Бога» [8, 24]. Пластова система, середовище, діяльність сприяють виробленню пластового ідеалу людини. Вони є неначе тугим корінням, що виростає й тягне соки на ґрунті пластування, а на тому стоять, за порівнянням Ю. Старосольського, чотири дуби, що разом несуть гармонійно сплетену корону: пластовий ідеал людини. Цими чотирма дубами є характер, здоров'я й сила, бистрота і зручність, суспільний смисл [8, 31].

Велику виховно-просвітницьку роботу проводив український Пласт, коли ним керував викладач учительської семінарії у Львові П.Франко. Пласт існував при кожній приватній учительській семінарії УПТ «Рідна школа» і сестер василянок.

У 1912 р. українська молодь заснувала пластовий осередок «Пласт — Лев ім. Богдана Хмельницького в Дрогобичі», який налічував 30 осіб (три гуртки). Цей осередок діяв нелегально. Щосуботи і в свята збиралися пластуни на Заліссі, а у дощові дні і взимку сходилися в домі П.Знака і вивчали пластові теоретичні предмети, рідну мову та історію України, передусім історію свого патрона — Богдана Хмельницького, картознавство та ін. Вивченню цих предметів приділялась особлива увага, оскільки у польській гімназії, де вчилися переважно пластуни, їх не вивчали [3, Т.1, 492]. Пластуни мали добре організований хор, який виступив у бурсі міста. До програми Шевченківського свята входив концерт і вистава «На Тарасовій могилі». Щоб закупити потрібні речі для організації, пластуни ходили колядувати на Різдвяні свята, виступали з цим же концертом у сусідніх селах (Лішні, Снятинці, Модричах, Колпці, Губичах, Сільці) [3, Т.1, 486]. З початком світової війни влітку 1914 р., згадує провідник дрогобицьких пластунів М.Мінчак, майже всі пластуни, котрим дозволяв вік, поповнили ряди Український Січових Стрільців [3, Т.1, 489].

Два пластові гуртки — 18-й полк (курінь) пластунів ім. Івана Франка і 36-й полк (курінь) ім. Ольги Кобилянської (згодом ім. Людмили Старицької-Черняхівської) — діяли в українській приватній гімназії ім. Івана Франка, в 1920-ті роки їх провідником був проф. М.Іваненко. З лав пластунів 18-го куреня вийшли два видатні націоналісти — крайовий провідник ОУН, організатор Карпатської Січі Зенон Коссак і генерал-хорунжий УПА Дмитро Грицай [4, 74–92]. При учительській дівочій семінарії сестер василянок діяв 31-й курінь ім. Софії Галечко.

Пластову організацію було створено у Рогатинській гімназії. Її метою було формування у молоді почуття дисциплінованості, відповідальності, відваги, лицарських чеснот, любові до Батьківщини. Першим осередком був Пластовий Кружок «Запороже», яким керували учителі М. Бабин і Н. Гірняк.

Перший з'їзд представників пластових відділів з різних місцевостей Галичини, на якому було створено Організаційний пластовий комітет, відбувся у Львові в 1913 р. У цьому ж році вийшли друком підручник О.Тисовського «Пласт» та книжка П.Франка «Пластові ігри і забави». Перша пластова зустріч, змагання і участь пластунів у ювілейному Січово-Сокільському крайовому здвизі у Львові напередодні Першої світової війни (червень 1914 р.) перетворилися у велику маніфестацію національної свідомості населення Галичини і його прагнення до повної свободи українського народу. У цій маніфестації взяло участь і 15 рогатинських пластунів. Про високий рівень національної свідомості свідчить і те, що 250 гімназистів-старшокласників Рогатина разом зі своїми викладачами Н. Гірняком, М. Венжином, А. Лотоцьким поповнили ряди УСС. Пластуни довели свою готовність боротися за волю рідного народу та власну державу, адже виховання молодого покоління прямувало до того, щоби покласти усі свої сили і змагання за добро України [1].

Зацікавленість поляків діяльністю Пласту насторожувала українців і змушувала молодих ентузіастів до посиленої виховно-організаційної праці по лінії змагань до національної самостійності. Тільки два роки мала змогу пластова молодь проводити свої пластові заняття. У передвоєнний період Пласт відіграв помітну роль у піднесенні національної свідомості молоді, утвердженні українських ідеалів. Вибух Першої світової війни 1914 р., мобілізація до війська професорів, виховників тощо перервали його роботу, але значна частина виплеканих ним

старших юнаків вступила в Легіон УСС. Відзначимо, пластуни брали активну участь у творенні ЗУНР, ставали в оборону рідної землі в рядах УГА.

У 1920 р. Пласт відновлює свою діяльність. Майже при кожній українській середній школі в Галичині постають пластові гуртки. Виходить пластовий журнал для юнацтва «Молоде життя», редактором якого став О. Тисовський, колишній підполковник австрійської армії, а згодом УГА, який багато сил та енергії віддав розвитку Пласту. Важливим засобом пластового виховання на початку 1920-х років було мандрівництво і таборування. Постійні літні табори в Карпатах — «Сокіл», «Остодір» над Лімницею, на площах, подарованих митрополитом Андрієм Шептицьким, й лещетарські та водні мандрівки організували старшопластунські курені «Лісові чорти» під проводом А. Охримовича, А. П'ясецького, П. П'ясецького для пластунів і «Ті, що греблі рвуть» — для пластунок під керівництвом К. Паліїв, С. Мойсеович, Д. Навроцької [9, 2103]. Одночасно з цим розвитком ішло змагання за поглиблення ідейного змісту Пласту, серед членства якого все більшого впливу почала набувати націоналістична ідеологія. Приналежність деяких членів Пласту до УВО й ОУН, їх участь у підпільних акціях і особливо зростання впливу Пласту на українську молодь того часу зумовила репресії з боку польської влади, а саме: заборони зв'язку пластових частин по державних школах з 1924 р., а згодом (з 1930 р.) і самого Пласту на всіх українських землях під Польщею.

Виховання згідно із пластовими засадами Ю. Дзерович вважав «знаменитим засобом» підготовки молоді до громадянського життя [2, 146]. Через пластові табори щорічно проходили сотні українських юнаків, отримуючи вишкіл та незабутні хвилини перебування у дружньому середовищі серед природи. Вони стали місцем, де відбувалися численні зустрічі, конференції проводу, вишколи виховників тощо. Ідея залишалась та сама: «Тільки свідома, сильна духом і фізично здорова молода людина зможе здобути Україні волю. Пластові табори тих часів — це на ділі дуже гострі кількатижневі вишколи», — згадує І.Чмола [3, Т.4, 255]. Проводили водні табори на річках Дністер і Буг.

Аналіз джерельної бази дає підстави стверджувати, що пластуни активно включались в організацію і проведення просвітницької діяльності серед населення краю. Вони організовували читальні, бібліотеки, аматорські гуртки, хори, підтримували фінансово та організаційно українські часописи тощо. Для української молоді Пласт був школою, яка готувала їх до державного життя, вчила підпорядковувати свої власні інтереси загальній справі боротьби за кращу долю України, усвідомлювати своє місце у цій боротьбі. Доречною, на нашу думку, є оцінка діяльності Пласту Р. Драгана: «Пласт Дрогобиччини і Бориславщини дав кілька сотень високо національно свідомого й суспільно вихованого пластового молодняка, що майже в цілому включився в нашу визвольну боротьбу, що саме розгорталася все ширше і все завзятіше. Взорами їм світили Мазепа, Коновалець, Петлюра. Багато з них перейшло в націоналістичне підпілля. Багато загинуло пізніше в боях із ворогом, по тюрмах, концтаборах польських, большевицьких, німецьких і в УПА. Безсмертною славою вкрились герої нашої визвольної історії — Зенон Коссак із Дрогобича, Мирослав Тураш із Борислава, Білас і Данилишин із Трускавця» [3, 506. — Т. 1].

Сказане вище дає підстави стверджувати, що діяльність Пласту у 20-30-ті роки ХХ ст. була спрямована на піднесення національної свідомості молоді, утвердження українських ідеалів. Участь у роботі Пласту сприяла соціалізації вихованців, становленню особистості, прищепленню високої національної свідомості. Український Пласт має свою пластову педагогіку. Виховання здійснювалося у дусі козацької педагогіки, дотримання українських чеснот та норм християнської моралі, вимог європейської культури. Пласт допомагав юнакам та дівчатам виробляти характер, бути добрими дітьми своєї нації, вірно любити Україну, а також був школою виховання розумних, кмітливих, здорових і сильних, духовно багатих, національно свідомих українців, вільних, активних громадян самостійної Української держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галушинський М. З Українськими Січовими Стрільцями: Спомини з рр. 1914–1915 // Діло. — 1934. — 15–16 січ.
2. Дзерович Ю. Педагогіка. — Львів: Накл. Греко-католическої Богословської академії, 1937. — 240 с.
3. Дрогобиччина — земля Івана Франка. — Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто, 1973. — Т. 1. — 856 с.; Дрогобич: Відродження, 1997. — Т. 4. — 776 с.

4. Животко А. Рукописні часописи української молоді // Шлях виховання і навчання. — Львів. — 1938. — Кн. 1. — С. 74–92.
5. Молоде життя. — Львів, 1923. — № 1–3. — С. 9.
6. Огляд педагогічного, виховного й освітнього руху // Шлях виховання і навчання. — Львів. — 1936. — Ч. 4. — С. 215–218.
7. Підручна книжечка пластуна і пластунки. — Нью-Йорк: Вид. Гол. Пласт. Булави, 1990. — 126 с.
8. Старосольський Ю. Велика гра. — Детройт, 1975. — 79 с.
9. Старосольський Ю. Пласт // Енциклопедія українознавства: Словникова частина / За ред. В.Кубійовича: В 10-ти т. — Львів, 1994. — Т. 6. — С. 2101–2107.
10. Тисовський О. Другий пластовий з'їзд у Львові // Наша школа. Львів. — 1914. — Кн. 1. — С. 46–49.
11. Тисовський О. Пласт. — Львів: Б.В., 1913. — 45 с.

Світлана ВИХОП

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ У ПРАЦЯХ К. Д. УШИНСЬКОГО

У статті розглянуті погляди К. Д. Ушинського на проблему рівності статей, особливостей чоловічої і жіночої освіти в різних європейських країнах у ХІХ ст., ставлення до виховання хлопчиків і дівчат. Звернення до спадщини педагога зумовлено проблемами сучасної освіти, необхідністю враховувати гендерну складову у національному контексті.

Людиноцентризм, як парадигма сучасної освіти, є невід'ємною складовою спадщини К. Д. Ушинського (1824–1870), засновника педагогічної антропології. На його думку, в центрі наук про людину повинна бути сама людина і цілісне знання про неї. Ідеї педагога є теоретичним і світоглядним підґрунтям змісту, цілей і завдань освіти. Їх аналіз досі залишається недостатньо дослідженим, зокрема гендерний аспект. Сучасна освіта переживає певну кризову ситуацію. Існує різноголосся поглядів на спільне і роздільне навчання хлопчиків і дівчаток, у навчально-виховному процесі разом із політикою рівних прав і можливостей для кожної статі існують елементи сексизму.

Відповіді на окремі питання, поставлені сьогодні, деякі шляхи вирішення означених вище проблем ми знайшли у теоретичній спадщині К. Д. Ушинського. Приваблює те, що видатний педагог не лише висловлювався про проблеми виховання хлопчиків і дівчаток крізь призму народності, а й глибоко вивчав їх, використовуючи широкий арсенал науково-педагогічних методів дослідження: спостереження, інтерв'ю, порівняльний аналіз. На початку 1859 р. К. Д. Ушинський був призначений інспектором класів Виховного товариства благородних дівць і Смольного інституту. Ця обставина актуалізувала його інтерес до проблем жіночої освіти. Перебуваючи на цій посаді до березня 1862 р., він був відряджений за кордон (з липня 1862 по травень 1867 рр. перебував у Австрії, Бельгії, Швейцарії, Франції, Німеччині) для «огляду закордонних жіночих навчальних закладів».

Стаття ставить за мету проаналізувати погляди К. Д. Ушинського на проблему рівності статей, його спроба виявити особливості чоловічої і жіночої освіти в різних європейських країнах, ставлення до виховання дівчаток і хлопчиків.

Погляди педагога на жіночу освіту перегукувалися з ідеями його попередників насамперед французьких просвітників. Так, ХVІІІ ст. Д. Дідро припускав, що принижене існування жінки є наслідком певних громадських законів і звичаїв, а К. Д. Ушинський бачить в жінці «єдиного провідника успіхів науки та цивілізації у звичаї та життя суспільства» [3, 190]. Якщо Ж. Ламетрі, К. Гельвецій доводили, що неосвіченість жінки викликана передусім недоліками її виховання, то К. Д. Ушинський знаходив причини і вказував альтернативні шляхи їх усунення. Зайвим буде наголошувати на тому, наскільки прогресивними в той час були ці ідеї, коли суспільна роль жінок обмежувалася виконанням репродуктивної функції, а рівень освіти був примітивним.

Гуманістичні настанови педагога, побудова педагогічного процесу на засадах рівності, подолання стереотипів щодо діяльності та поведінки статей є актуальними у формуванні гендерної культури сучасної молоді. «Поняття вихованої людини — дуже широке поняття. Іноді добре вихованою людиною звать того, хто вмє гарно зав'язати галстук, поводитьсь по моді, вмє балакати іноземними мовами, підтримувати розмову у вітальні, подобатися дамам та